

ԺԱՄԱՆԱԿ

ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԻՒՐ

ԽՈՐՀՐԴԱՆԵՅ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Ընդ ամէնը 2000 օրինակ տպագրուած է, որոնց ամբողջ հասոյթը պիտի յատկացուի Վանայ Վարազայ վանքին վարժարանին՝ Նպաստից Թանձմամբ ուղղով միջոցաւ:

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻԶ

Վ. Լ. Պ. ԶԱՐԿԱՐԵԱՆ ՆԴՐԱՐԵ

Կ. ՊՈՒԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱԼԵՆՑ - ԱՐՁՈՒՄԱՆ

Զարմարձըլար Յակոբեան Խան

1909

115

Խ-91

5

-91

ԺԱՄԱՆԱԿ

ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԻՒՐ

ԽՈՐՀՐԴԱԾ ԵՑ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻՆ

Ընդ առկնը 2000 օրինակ տպագրուած է, որոնց ամբողջ հասոյթը
պիտի յատկացուի վանայ վարագայ վանքին վարժարանին՝ Նպաստից
Յանձնաժողովոյ միջոցաւ:

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻԶ

Վ. Եւ Պ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ԵՂԱՐԲ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1909

Ամենեցուն ժամանակ է եւ ժամ ամենայն իրաց ի ներքոյ երկնից:

Ժամանակ ծնանելոյ եւ ժամանակ մեռանելոյ. ժամանակ ճնկելոյ եւ ժամանակ խլելոյ զճնկեալն. ժամանակ սպանանելոյ, եւ ժամանակ բժշկելոյ. ժամանակ քակելոյ եւ ժամանակ շինելոյ. ժամանակ լալոյ եւ ժամանակ ծիծաղելոյ. ժամանակ կոծելոյ եւ ժամանակ կախալելոյ. ժամանակ ցրելոյ քարինս եւ ժամանակ ժողովելոյ քարինս... ժամանակ խրնդրելոյ եւ ժամանակ կորուսանելոյ... ժամանակ պատահելոյ եւ ժամանակ կարկասելոյ. ժամանակ լռելոյ եւ ժամանակ խօսելոյ. ժամանակ պատերազմի եւ ժամանակ խաղաղութեան:

Սողոմոն, Գիրք Ժողովողի. Գլ. Գ.:

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
ՊԱՆԵՆՅԱՆ - ԱՐԶՈՒՄԱՆ

№ 2

ԱՌ ՄԵԾԱՐՈՅ ՀԱՅՐԵՆԱԿԻՑԴ ԻՍ

ԵՒ ՄՏԵՐԻՄ ՍԻՐԵԼԻ (★)

ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԻՒՐ մակագրով մի քանի տղաքան՝ խորհրդածեցի եւ ի գիր հանի, զոր Ձեր ազնիւ անուան կը նուիրեմ. եւ դու որ բան, գիր ու գիրք ու յառաջդիմութիւն կը սիրես, կը խնդրեմ որ յօժարամիս զայն ի լոյս հանել Ձեր անձնանուէր ձեռնգրութեամբ. եւ ձեզ նման գիր ու բան սիրող Հայոց երիտասարդաց դուն նուիրես, որպէս զի կարդան ու խելամիտ քե ինչ է ժամանակ եւ իւր անյայտ խորհուրդներ, եւ ո՞չափ սիրող եւ հօգոր է:

Երկնից Նախախնամութիւն իւր ամենիշխան զաւազանք ժամանակին ձեռք տուեւ է. որ կը վարէ եւ կը կառավարէ մեր աշխարհ ինչպէս ուսիկան մի:

Հեք մարդոյն կեանք՝ ժամանակի յարաւարժ փոփոխութեան մէջ կը տարբերի միշտ հողմավար լինելով որպէս չորացած խնիր: Միայն սոսկական եւ ստուկ մարդ չէ որուն վերայ կ'իշխէ ժամանակ, այլ եւ աշխարհիս հօգոր զահեր նոյն անգոր խռիւներու պէս կը տարբերին:

Եւրպա ժամանակի խորհուրդ քողուց եւ այժմ իւր հրաժ Թուրքասանի վերայ դարձուց. մարդ չէր հաւատար որ հինգ հարիւր տարեկան Թուրքիոյ պառաւած եւ ամուլ Մալք երկնելով երկնելով հին աշխարհին համար նոր Մանուկ Սահմանադրութիւն մի ծնէր: Ծնաւ, այո՛, եւ ստիպացած ժողովուրդներ իբրեւ ազատարար կը համարին զայն. բայց տես-

(★) Ուղղուած է զրբին տաճին հրատարակիչ Պ. Համբարձում Աճէմեանի:

Ամենեցուն ժամանակ է եւ ժամ ամենայն իրաց ի ներքոյ երկնից:

Ժամանակ ծնանելոյ եւ ժամանակ մեռանելոյ. ժամանակ սնկելոյ եւ ժամանակ խլելոյ զսնկեալն. ժամանակ սպանանելոյ, եւ ժամանակ բժշկելոյ. ժամանակ քակելոյ եւ ժամանակ շինելոյ. ժամանակ լալոյ եւ ժամանակ ծիծաղելոյ. ժամանակ կոծելոյ եւ ժամանակ կախաւելոյ. ժամանակ ցրելոյ քարինս եւ ժամանակ ժողովելոյ քարինս... ժամանակ խընդրելոյ եւ ժամանակ կորուսանելոյ... ժամանակ պատահելոյ եւ ժամանակ կարկասելոյ. ժամանակ լռելոյ եւ ժամանակ խօսելոյ. ժամանակ պատերազմի եւ ժամանակ խաղաղութեան:

Սողոմոն, Գիրք Ժողովողի. Գլ. Գ.:

63866-67

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
ՊԱՆԵՆՅԱՆ - ԱՐԶՈՒՄԱՆ

№ 2

ԱՌ ՄԵԾԱՐՈՅ ՀԱՅՐԵՆԱԿԻՑԴ ԻՍ

ԵՒ ՄՏԵՐԻՄ ՍԻՐԵԼԻ (*)

ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԻԻՐ մակագրով մի քանի տղաքան խորհրդածեցի եւ ի գիր հանի, զոր Ձեր ազնիւ անուան կը նուիրեմ. եւ դու որ բան, գիր ու գիրք ու յառաջդիմութիւն կը սիրես, կը խնդրեմ որ յօժարամիտ զայն ի լոյս հանել Ձեր անձնանուէր ձեռնագրութեամբ. եւ ձեզ նման գիր ու բան սիրող Հայոց երիտասարդաց դուն նուիրես, որպէս զի կարգան ու խելամիտ քե ի՞նչ է ժամանակ եւ իւր անյայտ խորհուրդներ, եւ ո՞րչափ սիրող եւ հօգոր է:

Երկնից Նախախնամութիւն իւր ամենիշխան զաւազանը ժամանակին ձեռք տուեր է. որ կը վարէ եւ կը կառավարէ մեր աշխարհ ինչպէս ուսիկան մի:

Հեք մարդոյն կեանք՝ ժամանակի յարաշարժ փոփոխութեան մէջ կը տարաբերի միշտ հողմավար լինելով որպէս չորացած խռիւր: Միայն սոսկական եւ ստուկ մարդ չէ որուն վերայ կ'իշխէ ժամանակ, այլ եւ աշխարհիս հօգոր զաներ նոյն անգոր խռիւներու պէս կը տարաբերին:

Եւրպա ժամանակի խորհուրդ քողոց եւ այժմ իւր հրաւ Թուրքասանի վերայ դարձուց. մարդ չէր հաւատար որ հինգ հարիւր տարեկան Թուրքիոյ պառաւած եւ ամուլ Մայր երկնելով երկնելով հին աշխարհին համար նոր Մանուկ Սահմանադրութիւն մի ձգէր: Ծնաւ, այո՛, եւ ստեղծեց ժողովուրդներ իբրեւ ազատարար կը համարին զայն. բայց տես-

(*) Ուղղուած է զբրին առաջին հրատարակիչ Պ. Համբարձում Աճէմեանի:

ցումք քե դայեակներ ի՞նչպէս պիտի պահեն զայն որ ապրի երբ նոր վերածնած մանուկ Թուրքասան կռուով ու սրով մանկակոսոր կը լինի:

Դժխեմ ժամանակ երկու ձեռք միանգամայն բերաւ Թուրքասանին վերայ. նոր Օրէնք՝ Սահմանադրութիւն բերաւ, որ նորա յաւիտենական աւերակներ շինէ. պատերազմ բերաւ, որ նորա հին աւերակաց վերայ նորանոր աւերակներ կուտէ:

Բայց աշխարհի պատմութենէն, կարգէն ու դուրսէնէն այնպէս կ'իմանանք, որ ի վերջոյ յաղթող ժամանակ պատերազմին անդող ձեռքը կ'արհեստով՝ կ'ընդարձակէ խաղաղութեան եւ յառաջդիմութեան ձեռք. եւ ինչ որ քակեց պատերազմ. Սահմանադիր Օրէնք, հաւասարութիւն եւ ազատութիւն զայն կը շինեն:

Եւ այս իսկ է ժամանակին գործ ու խորհրդանշան, որ աշխարհս քակուելով եւ շինուելով միշտ յառաջադիմէ: Անշուշտ ամեն հնութիւն պէտք է քանդուի. այլ միքէ ինչ որ այսօր կը շինեմք եւ զայն նոր կը համարիմք, կը մնայ: Քա՛ւ. այն եւս կը կորնչի եւ կը մնայ միայն Յաւիտենականն, ըստ Սաղմոսին. «Նոքա կորնչին եւ դու կ'աս եւ մնաս յաւիտեան»:

ԽՐԻՍՏԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԻՒՐ

Ով յաւիտենական ժամանակ, քո խորհուրդ, քո գործ եւ քո նպատակն ի՞նչ է, չըզիտենք. երկնականարին վերայ պայծառ լուսադուռնո մի ունիս, զոր արեւ կը կոչեմք, եւ որ անհուն բարձրութենէն ճառագայթներն արձակելով մեր այս երկրադուռնո կը լուսաւորէ եւ կը չափէ մարդկային առօրեայ կեանք:

Քո արեւուն տակ մերկ կը ծնի մանուկն, նոյնդունակ մերկ կը մեռնի. գիտես թէ մէկ ձեռքովդ մանուկներն խանձարուրի մէջ կը պատես ու կ'օրօրես, միւս ձեռքովդ զանոնք կը տանես զերեզմանին մէջ կը թաղես: Ասա՛ մեզ, զերեզմանին մէջ կը թաղես: Ասա՛ մեզ, զերեզմանին ու խանձարուրին միջոցը ո՞րչափ է. եւ մինչ մայրեր եղբրամայր կը լինին, կուլան եւ կ'ողբան որդեկաց զերեզմանին վերայ, դու կը ծիծաղիս եւ ծափ կը զարնես:

Մերթ որպէս թէ խնայելով կը թողուս որ մանուկն աճի ու զարգանայ. զո՞ւ արդեօք մարթ գաւազան կու տաս ձեռք որ մանուկ թագ կապէ թագաւոր լինի. մերթ եւս կը թողուս որ ստրկանայ. մերթ ազատ եւ երջանիկ, եւ մերթ ստրուկ ապերջանիկ, մերթ հարուստ եւ մեծատուն, մարթ աղքատ եւ անանկ, մերթ հանգիստ եւ մերթ չարչարեալ:

Սակայն ո՞վ հզօր եւ տիրող ժամանակ, մարդիկ թէ մեծ լինին եւ թէ փոքր, ոչինչ փոյթ է քեզ, դու զամէնք հաւասար կը ճանաչես, հաւատար զատաւորան կ'առնես, եւ քո արգարութիւն այս է որ թագաւոր եւ ստրուկ, աէր եւ ծառայն զամէն միահամուռ մահուան ստուերին տակ դնելով՝ հողն հողով կը ծածկես եւ կը կնքես հէք մարդոյն կեանքն ու վախճանը:

Ո՛վ գերիշխան ժամանակ, քո գաւաղան միանձան է. աշխարհիս հպարտացող դահերն այնպէս կը կարծեն թէ չկայ ամենիշխան տէր մի որ կը տիրէ թագերուն վերայ, թէ չը կայ ամենազօր ձեռն մի որ թագեր կու տայ և կ'առնու, և թէ չը կայ գերագոյն դատաւոր մի որ թագերուն դատատանը կը տեսնէ:

Այո՛, կը խոստովանի՛մք, ո՛վ իշխող ժամանակ, որ դու մեր աշխարհի փալուն թագեր և դահերն ոտքով կը տարուբերես և կը խաղաս, ինչպէս կը խաղայ մանուկն իւր գնտակին հետը:

Այսպէս չը խաղացի՛ր Մակեդոնացի դուքսին Աղէքսանդրի հետ. Յունաստանէն մինչեւ ի Բաբելոն վարեցիր այդ ջախջախիչ աշխարհակալ գնդակը, որ աշխարհիս լուսնըն տապալեց ու հարթեց: Ժողովուրդի արեան մէջ թաւալելոր խաղալով գնաց հասաւ մինչեւ Բաբելոնի վիհը, հոն դարկիր գնտակը և գլորեցիր մահուան փոսը, ասելով՝ Յայտ վայր էր քո աշխարհակալութիւն, անդր ևս մի՛ անցանիցես:

Այսպէս խաղացիր՝ դու նաեւ Յրոմաիոյ դուքսին մեծն Նաբօլէոնին հետ. այն հրացեալ պողպատէ գնտակն որ խուռ ժամանակի մէջ աշխարհէ աշխարհ գլորելով պիտի փչէր իւր ծանրութեան տակ բոլոր ազգեր և դահերը, Վաթէրլոյի դաշտին մէջ վրան հասար, ձիոյն ամուս բռնեցիր և մի հարուածով գլորեցիր գնտակը մինչեւ Ուլկիանու Ս. Հեղինէ կղզին, ուր հրացեալ աշխարհակալ գնտակ պաղեցաւ իրրեւ ջուր, փչրեցաւ և մոխիր դարձաւ գաւաղանիդ առաջ:

Ո՛վ ժամանակ, հին աշխարհ իւր հին աշխարհակալներով, իւր հին չէնքերով և գերութեան չղթաներով ջախջախեցիր ու անցար. հին աշխարհին յաջորդեց նոր քաղաքակիրթ աշխարհ. գիտութիւն, արուեստ, ճարտարութիւն այնչափ յատաճողիմաց, որուն վերայ կը դարմանան և կ'ապշին մարդիկ, և շատ անգամ չեն հաւատար թէ այդ ամեն՝ մարդուն աշխատութեան և նորա հնարագէտ հանճարոյն արդասիքն են:

Ժողովուրդ, երէք, յոսին կացէք, բարեւ բռնեցէք, գիւնկաւ նոր քաղաքակիրթ աշխարհ և կ'ողջունէ մեզ. այլ զգու-

շացէք, ժողովուրդ, դարձեալ սուր կայ ի ձեռին և կը միտէ ժողովուրդին կողը: Միթէ նոր քաղաքակիրթ աշխարհին գահերը հին աշխարհակալաց ոգին, փառասիրութեան տենչ և դահ դահին վերայ յաղթանակ տանելոյ փառք փոխեց արդեօք:

Ո՛չ, ո՛չ, այլ առաւել ևս զօրացաւ ու զայրացաւ այդ ոգին, որ ահաւակի ազգ ազգի դէմ և թագաւորութիւն թագաւորութեանց դէմ կ'որոտայ Կերուրի թնդանօթով, և կ'ըստպաշտան միմեանց ձեռն ու յիշատակ ջնջել աշխարհիս երեսէն:

Ո՛վ կը հաւատայ այլ ևս թէ կուող դահերն երբեմն կը միանան, գիրեար կը գրկեն, ուխտիւ խաղաղութեան դաշնակցութիւն կը կապեն և խնամով կը գրեն դաշն մագաղաթին վերայ որ հպատատի և անջինջ մնայ: Բայց մեր դարու քաղաքականութեան սոսկալի դիւանագիտութիւնը եթէ չկարենայ այդ մագաղաթի խաղաղութեան դաշնագիրը մի մատով պատռել, սուր ժանիքներով կը պատռէ և արագ-արագ պատերազմի հրովարտակը կը գրէ:

Ո՛վ խնատուն ժամանակ, մեկնէ՛ մեզ, պատերազմ դո՛ւ կը բերես թէ պետական մարդոց փառասիրութիւն կը հնարէ դաշն. կամ թէ նախախնամող արդարութեան մի թագուն խորհուրդն ու գաղանիքն է, որ ծածկուած է մեր տեսութենէն: Այլ քա՛ւ թէ այնպէս կարծեմ որ մարդասէր նախախնամութիւնը պատերազմի դաշտին երեսը ծովացած մարդոց ապաժոյժ արիւնով կը զուարճանայ:

Ո՛վ աներեւոյթ և անծանօթ ժամանակ. մեծն Սողոմոն քո փոփոխական երեւոյթները պէսպէս գոյներով կը նկարագրէ. «Ամենայն իրաց ժամ է և ժամանակ. ժամանակ պատերազմի և ժամանակ խաղաղութեան. ժամանակ շինելոյ և ժամանակ քակելոյ. ժամանակ կորուսանելոյ և ժամանակ խրնդրելոյ. ժամանակ լալոյ և ժամանակ ծիծաղելոյ. ժամանակ խօսելոյ և ժամանակ լռելոյ»:

Եւ ևս կը յաւելում առ այս. ժամանակ ստրկութեան և ժամանակ ազատութեան. ժամանակ չարչարանաց և ժամանակ փրկութեան. ժամանակ զրկանաց և ժամանակ հատուցման. ժամանակ կործանելոյ և ժամանակ կանգնելոյ. ժամանակ ինքնահրաման պետութեան և ժամանակ Սահմանադրութեան:

Ո՛վ խորածածուկ ժամանակ, ի՞նչ խառնակ ու հակառակ երևոյթներ ունիս թշուառ մարդոյն համար, որոյ կեանքն անանջըպէս մի խառնուրդ է երջանկութեան և ապերժանկութեան մէջ: Ո՛հ, ի՞նչ անօրինակ ներդաշնակութիւնէ կազմուած են մարդոյն կենաց լարեր, որ կը հնչեն այսպէս մերթ խնդութիւն և մերթ ախրութիւն, ծնունդ և մահ, խել և տնկել, շինել ու քակել, ծիծաղն ու լաց, կոծն ու կաքառ, կոխն ու խաղ, սուրն ու համբոյր, խաղաղութիւն և պատերազմ, ազատութիւն և ստրկութիւն, խօսիլ ու լռել և այլն: Ի՞նչպէս հնար է որ մարդն ապրի, այս գահավէժ ելեւէջներուն մէջ անկասկած վարէ իւր կեանք և նաւարկելով երթայ իւր նաւահանգիստ գտնէ:

Ո՛վ մարտադու ժամանակ, ասա՛ և դուչակէ մեզ, մարդ մարդոյ դէմ, ընկեր ընկերի դէմ, ազգ ազգի դէմ անխնայ կը պատերազմը, սպիտակ դաշտեր արիւն ջրով լուացինք, մեր ճակատամարտ կոտորեցինք և կոտորուեցանք, մարդոց դիակները և կառավներ գահերու տակ գլորեցինք որ բռնութիւն և փառասիրութիւն յագենաց: Արդեօք խաղաղութեան ցանկալի ժամն հասա՞ւ:

Ո՛վ աւերիչ ժամանակ, բազում ժամանակ է որ արեւելեան երբեմն մեր բարգաւաճ և հարուստ աշխարհ հիմնադատակ քանդուեցաւ, չէն չէն գիւղեր և քաղաքներ առ ի չգոյէ ընակչաց աւերակ դարձան, մնացորդ ժողովուրդ հայրենիքէն հեռացած պանդխտութեան մէջ անարգ ծառայութեամբ կը չարչարուի: Արդեօք վերաշինութեան ժամն հասա՞ւ:

Ո՛վ կորուսիչ ժամանակ, դո՛ւ արդեօք տարար և քո անցելոյն մէջ կորուսիր ու թաղեցիր Արեւելեան աշխարհին հին փառքն ու վաշխութիւն, տարար ու կորուսիր առաքինի քաջազանց արիւական յաղթանակները, տարար և կորուսիր նաև Հայկաջ տան փառքն ու հորատութիւն և մեր նախնեաց մնացորդ նշխարներ. և զարդիւ տարար և կորուսիր մեր կեանք, հայն ու վաստակ. ո՛հ: Արդեօք մեր կորստեան գիւտի ժամն հասա՞ւ:

Ո՛վ սգոյ եւ սգաւորաց ժամանակ. Աւետարան երանի կու տայ սգաւորաց, այլ մինչեւ յի՛րր սգանք ու լանք, միթէ մեր աշխարհ մոռելոյ աշխարհ է, մեր կեանք գերեզման է, մեր գոյութիւն ոչնչութիւն է, մեր ընակութիւն լա՛նտ է,

մեր կապանք յաւիտենական շղթայ է. ո՛վ Տէր, ժողովուրդ լի եղեւ տրտմութեամբ: Արդեօք իւր միխթարութեան ու խնդութեան ժամն հասա՞ւ:

Ո՛վ զրկանաց ժամանակ. զրկեալ ժողովուրդ աղաղակելով հատաւ իւր յոյս, հատաւ իւր շունչ և ձայն. հնձող մշակներուն բողոք դեռ հասա՞ւ երկինք: Բիւրաւոր զրկեալներ դատաւորաց տուններուն առաջ իբրեւ այրին այն ժտելով թախանձելով՝ դատ և իրաւունք կը խնդրեն: Արդեօք դատաստանի և իրաւանց հատուցման ժամանակ հասա՞ւ:

Ո՛վ ջախջախիչ ժամանակ, վարիչ կառքիւ անխնեք կարծրակուռ երկաթ են և ժանիքներդ պողպատէ. միշտ անսահման հողովելով ջախջախեցիր ժողովուրդին կառավն ու պարանոցը, ոտք, սրունք, բարձք առ հասարակ խորտակեցաւ, անզգայացցաւ, ժողովուրդ դարձաւ մի անյարիր անդամաւորձ, ո՛վ կարող է զինքն յարուցանել այսուհետեւ. — միայն արդար, հաւասար և ազատ Օրէնք: Արդեօք գեանաթխաւ մեռեալ ժողովուրդին վերանորոգ յարութեան ժամն հասա՞ւ:

Ո՛վ ժամանակ, դու գիտես որ հարուածող դաւաղանին տակ ստրկական երկիւղով փակուած ժողովուրդին բերանն ու լեզուն՝ որ իւր կեանք պահելու համար սովորած էր միայն լռութիւն պահել և ապտակոյն դէմ անմեռնչ կերպով միւս երեսը դարձնել, եթէ մերթ ընդ մերթ ազատ մամուլ իւր ազատութեան ճիգ և ձայն հանէր, այն եւս կը ճնշուէր խիստ օրինաց ներքեւ. ուստի մեր աշխարհի զրկանաց և անիրաւութեան բազմատեսակ վէրքեր միշտ ծածուկ մնաց, վերջապէս նեխեցաւ ու փտեցաւ, ամեն ոք դարման, դարման կ'աղաղակեն: Արդեօք խորհելոյ, գրելոյ և խօսելոյ ժամանակ հասա՞ւ:

Հասա՞ւ, հասա՞ւ այն ազնոտարեր ժամանակ. քեզ աւետիս կու տամ, ժողովուրդ, լրուած լեզուդ և փակուած բերանդ բա՛ց այսուհետեւ, խօսիւր և գրէ՛ որչափ սահմանադիր Օրէնք քեզ ազատութիւն կու տայ. խօսի՛ր երբ կը զրկուիս. խօսի՛ր դատաւորաց առաջ երբ ապիրատ ձեռք զքեզ կ'ապտակեն. խօսի՛ր և իրաւունք խնդրէ. «եթէ չար ինչ խօսեցայ, վկայեա՛ վասն չարին. իսկ եթէ բարի՝ ընդէ՛ր հարգանքս գիտ»: Գիտցիր որ ազատ Օրէնք զքեզ չի փրկեր, եթէ դու դարձեալ ստրկութեամբ վարուիս քո ոտին դատախաղիդ առաջ:

Ո՛վ բարեգութակ ժամանակ, դու բարի եկիր մեր աշխարհ քեզ կ'ակնկալէր և կ'սպասէր Թուրքաստանի հինաւուրց Մայր՝ որ ամուլ էր և հրաշիւք յղացաւ . ցաւ երկունք կալաւ զինքն իբր ծննդականի . երկնեց երկնեց և այսօր ծնաւ մեզ համար մի նոր մանուկ Սահմանադրութիւն : Յնծացէ՛ք, ստրուկ ժուղուրդ, ցնծացէ՛ք և ողջունեցէ՛ք այս նորածին մանուկ և միանգամայն աղօթեցէ՛ք որ կայտառ մնայ, ապրի, զօրանայ և զարգանայ ի կատարեալ հասակ :

Ո՛վ նորածին մանուկ Սահմանադրութիւն, քո մայրն զքեզ արխնում մկրտեց և բաղում զոհերով տօնեց քո տօն, որպէս զի Նախախնամութիւն քո կեանք պահէ և դու մեծնաս նոր կեանք տաս մեր աշխարհի մեռած ժողովուրդին, որոց վերածնունդ կենդանութիւն քո ձեռքն է միայն, զի այսպէս կը վկայեն աշխարհավար իմաստուն վարիչները . և միթէ փորձն ինքնին չի՞ հաստատեր :

Մի՛ գիկամակիր, ո՛վ զժուարածին Մայր, որ մանուկդ ցաւօք ևւ հնծութեամբ ծնար և մարդոց արխնում մկրտեցիր զայն . դու արեւելեան կեդրոնին մէջ կը ընակիս, ինքնին խաւառու եղիր, այնպէս չկարծես որ այդ դէպքը քեզ միայն դիպեցաւ, վասն զի Արեւմտեան աշխարհի մայրերը խիստ դժնդակ ցաւերով ծնան Սահմանադրութեան մանուկ, անհուն արխնում և զոհերով մկրտեցին զայն . փա՛ռք տուր Աստուծոյ, դու չա՛տ բախտաւոր մայր ես . չե՞ս տեսնար որ ամէն աշխարհ կը սիրեն և կը գորովեն զքեզ . մանաւանդ մեծն Ուկրաինոս, որ քո խնամակալ և կնքահայրն է :

Ազատութիւն տուր, ո՛վ մանուկ Սահմանադրութիւն, ազատութիւն կը խնդրեմ քեզմէ որ առ քո սնուցիչ դպեակներն ազատաբաշ խօսիմ . զի այլ ևս չեմ կարող հին ծառայական ստրկութեամբ խօսիլ :

Ո՛վ դուք . . . որ նորածին մանուկ Սահմանադրութեան իբրեւ իմաստուն դայեակ կը հանդիսանայք աշխարհի առաջ, առաջ աչքով հսկեցէ՛ք այդ մանկան վերայ, պինդ զրկեցէ՛ք և զուրգուրալով պատապարեցէ՛ք զինքն որ սառնամանեաց հովէն չզուլայ և հարաւոյ կիզիչ արեւէն չտագնապի :

Եւ գիտէ՛ք ու կը տեսնէ՛ք քաջ որ թէ՛ օտար և թէ՛ նոյն իսկ մեր աշխարհին մէջ դորա թշնամիներ չատ կան, որ կը չըջին ամենուրեք : Գուցէ դարան գործեն ազէտ ու խաւարաղնաց մարդիկ, անտեսանելի մթութեան մէջ գողնան այդ մեր սիրական մանուկ և կամ անդէն իւր խանձարութիւն մէջ ճնշելով ու նեղելով խեղդեն : Եւ ի՞նչ կը լինի յայնժամ, զիտէ՛ք դուք, ո՛հ, Յեալինն չար քան զառաջինն :

Տքնեցէ՛ք ուրեմն, տքնեցէ՛ք որպէս անքուն պահապան . հզօր կամքով զինեցէ՛ք ամեն զարանադործ թշնամեաց դէմ, չուրջանակի պահանջ փակելով՝ մանուկ Սահմանադրութիւն ընդ մէջ առնելով ողջ պահեցէ՛ք որ երթալով աճի ու զօրանայ, իւր օրէնքով տիրէ ևւ ուղղէ Թուրքաստանի աշխարհավարութեան ուղղին :

Ահաւասիկ այդ զարգացած Մանուկն է որ Եւրոպիոյ քաղաքակրթութիւն կը ներմուծէ մեր հին աշխարհ . հին ժողովուրդ նոր օրէնքով կը վերանորոգի և Օսմանեան կայսրութեան տան ազատ գաւազան յայնժամ Սահմանադրական թաւով կը փառաւորի :

Շատ անգամ մնացինք, ախո՛ս, խելամոլինք աշուհետե, հին աշխարհի ժամանակն իւր օրէնքովն անցաւ, նոր ժամանակ նոր օրէնք կուտայ մեզ, զի նոր մարդիկ նոր օրէնք կը խընդրեն : Հին դարերու նախապաշարմունք այլ ևս ձեւացաւ ու զառամեցաւ, պէտք է մեռնի, և աշխարհէս բարձուի իւր յիշատակ, որ եղծեց ու սպակմանց արեւելեան մեր կայտառ աշխարհ : Այսուհետե մեր փրկութիւն, մեր կեանք և մեր չա՛ն այն է միակ որ ընդունիմք արեւմտեան ազգաց լոյսն, օրէնք և քաղաքակրթութիւն և այն ամէն յառաջդիմութեան ճանապարհ, յորում նորքա յառաջացան անցան քան զմեզ, և մեք յետո մնալով ո՛հ, կը թափառիմք այսպէս խտորեալ ու մուրեալ անհետ ու անել բախիղներու մէջ :

Ո՛վ զժրադգ արեւելք, աւա՛ղ և եղո՛ւկ քեզ, բոլոր ճոխութիւններդ կապեցաւ քեզմէ . Նախախնամութիւն՝ զբախտի դարատաճը քո մէջ անկեր էր, անմահական ջուրերու գետերը դաշտերուդ վերայ կը վազէին, երկիրդ բարե-

բեր և լեռներդ բոլոր արծաթի և ոսկեհանքերով լի են, չգիտեմ թէ ինչո՞ւ համար դու այդպէս հէք, թշուառ և անճարակ մնացիր :

Եկան հառան վերջին անձկութեանդ օրերը, դու յայնժամ հազիւ ուրեմն ուշաբերեցիր, աչքդ բացիր յանկարծ տեսար որ քաղաքակրթութիւն իւր ճարտար գիտութեամբ քո չէն դրախտն Արեւելքէն Արեւմուտք փոխադրեր է. պահ մի վարմացար և յետոյ ներքին սրտածառներն հետազօտելով հասկցար որ հակող պահապաններդ քնացած էին :

Եւ ո՛ւր էր նոցա հանդիստ բարձն ու քնարան. այդ ծածուկ տեղ մի չէ, արեւուն առաջն է. ես կը տեսնամ և աշխարհ կը տեսնայ զայն. նոր Հոռով և հին Բիւզանդիոնն է, Վոսիորի չնաշխարհիկ ափունքն է. անդ քնացեր էին խոր ի քուն աշխարհի հակող պահապաններ. ա՛նդ կը տեղային Սպիտակ և Սեւ ծովերէն համայն Թուրքաստանի ժողովուրդին զանձն ու վատտակ և տակաւին բաւական չէր, զի Հոռովաց վերջին և հին Բարիլոնի անշախտաւոր զեղխութեան կեանք անդ նորոգուած էր, այսր մայրաքաղաքին մէջ ճոխածեմ ապարանքներ կը բարձրանային և գաւառներում գիւղն ու քաղաք կը քանդուէր :

Ո՛վ շուայող ժամանակ, եկու հառա՛ւ արդեօք այն ճշդող և անտեսող ձեռք, յորում սահմանադիր Օրէնք և ճշմարիտ քաղաքակրթութիւն մեր նոր Հոռովաց անկուրար կեանք տընտեսութեամբ չտախտորէ և մեր աշխարհի պետական վարիչներ ճոխութիւն արդարութեամբ վայելեն, յիշելով աշխատող ժողովուրդին զրկանքն ու չարչարուած կեանք :

Եթէ այսպէս չլինի, և նոր Հոռով իւր խորդ չփոխէ, զի՛նչ կը լինի արդեօք այս ներկային ազազայ հետեւանքն. — այն կը լինի որ աւասիկ եղև ու կատարեցաւ և տակաւին կը լինի : Աւա՛ղ, որ անագան զգացին իսլամտող ողինք, սրոց ձեռքն էր Պետութեան վարիչ սանձ. թէ երբ հարստահարիչ ծանրացող ձեռք ժողովուրդին տուն ու տեղ քանդէ, այնուհետեւ մտարեքել պէտք է թէ երջանիկ Վոսիորին փառքն ու բարձրութիւն կանգուն կը մնայ :

Ո՛վ ժամանակ և Սահմանադրութիւն, պիտի կարճե՞ս այսուհետեւ այն հարստահարող կողոպտիչ ձեռք, որ հողագործին եղները լծերէն չարձակեն և մաճակալ՝ սրահար առնելով՝ աւրիւն և արցունք վազեն իւր վարած ակօսներու մէջ, ուր պէտք էր ցորենահատեր ցանուէին, հաց բուսնէր : Տէրութիւն իւր տառանորդն առնէր, գիւղականին ամբար ցորենով լեցուէր և արքունի գանձարանն ոսկեհատներով : Ո՛վ չգիտեր որ երբ հաց պակսի, հետեւապէս զանձն ևս կը պակսի, երկրին կենդանութիւն հայն է, և ո՛վ կարող է ապրիլ առանց հացի :

Ո՛վ ժամանակ և սահմանադիր Օրէնք, պիտի կարճե՞ք այսուհետեւ կաշառակուր դատաւորաց ձեռք, որ պատուակով չխաղան քեզ հետ՝ ինչպէս խաղացին մինչև ցարդ Տէրութեան օրինաց գրքերուն հետ. Օրէ՛նք, Օրէ՛նք ասացին և առանց արդար օրինաց գործեցին. սահասարակ դատաւորական անթուներու վերայ տիրեց օրինաց զեղծումն, և երկրին դատաւորները «Օրէնադրութիւն՝ բռնութիւն մեր եղիցի» ասելով բռնաբարեցին զըրեալ բողոքողին իրաւունքը :

Ո՛վ սահմանադիր Օրէնք, դու պիտի քննես, փորձես և ընտրես մեր երկիր կառավարող արժանաւոր և կարող պաշտօնեայններ, հանձարեղ ծերեր և իմաստուն խորհրդականներ. էլ պիտի լռե՞ս և թողուս, որ ըստ առաջնոյն պետական մարտէլ պիտի լռե՞ս և թողուս, որ ըստ առաջնոյն պետական մարտէլ կամաճ ընթացքը շարունակէ, զոր դատելով դատեց ու կշտամբեց կայսերական հրովարտակ : Ո՛հ, եթէ այնպէս լինի, կ'ոհնչանայ երկրին վերանորոգութեան յոյսն. դու կը մոռնիս կամ թէ մոռած տառ մի կը համարուիս. քեզ ակնկալող ժողովուրդ պիտի նստի ողբաց քո ծնունդ և մատահա մահդ :

Ո՛վ պարտուց և իրաւանց հաւատարմութեան ժամանակ, ո՛վ Սահմանադրութիւն՝ որ կու գաս օրէնքով թագաւորել, դուք պիտի հանէք ու բառնայք Օսմանեան տէրութեան երկրին այլևայլ ժողովրդոց սրտէն թշնամութեան, ատելութեան և խորութեան վէս ողին, որ զան միանան ի միասին, մի ամբողջ միութիւն կազմեն Մահմէտական և Քրիստոնէաց ժողովուրդներ, թողուն այն հին ու չափաւորական ոխն ու մոլեռնութիւն վատող աշխարհաւեր կրակն. հանդարտին այդ

հակառակ տարերքներ, Տաճիկ, Յոյն, Հայն, Հրէայն զիրեար ողջունեն իրրե համաքաղաքացի ժողովուրդ, և ուխտակնքին ու պահեն այն դաշնադրութիւն՝ զոր սահմանադիր Օրէնք կը նուիրագործէ :

Եւ ի՞նչ է այս հզօր դաշնակցութեան ուխտն, որ Օսմանեան պետութեան զանազան աղգերն մի կապով կը կապէ . այս կապն է մի միայն անխտիր հաւատարութիւն : Այո՛, հաւատարութիւն իրաւանց և պարտուց մէջ, հաւատարութիւն երկրին օրինաց առաջ, հաւատարութիւն հայրենեաց ժառանգութեան մէջ, հաւատարութիւն փառաց և պատուոյ մէջ, հաւատարութիւն զինակրութեան և զինուորութեան մէջ, հաւատարութիւն քաղաքացիութեան և ազնուականութեան մէջ, հաւատարութիւն ուսման և յատաճղիմութեան մէջ, հաւատարութիւն արեան և անձնանուիրութեան մէջ, հաւատարութիւն արժանաւոր վարձուց մրցանակին մէջ . ահաւասիկ ա՛յս է սահմանադիր օրինաց անխտիր հաւատարութեան կշիռն ու ճշգրիտ պատկեր :

Ո՛վ Սահմանադրութիւն, զքեզ կը ճանաչեմ որ ճարտար քիմիագէտ ես . եթէ մարդիկ թողուն քեզ, դու անդոյգ անբաղադրելի աղգերու տարերքը հաւատարութեան քուրացիդ մէջ կը դնես, կը հալես և զամեն ի մի կը ձուլես : Փորձենք այս անգամ այդ քո ճարտարութեան հրաշք . տեսցուք, ինչ որ Արեւմտեան աշխարհին մէջ գործեցիր՝ մեր անպատրաստ Արեւելեան աշխարհին մէջ պիտի յաջողին :

Կը տարակուսեմք քեզ համար, ո՛վ Սահմանադրութիւն, թէ ի՞նչպէս պիտի չըջիս մեր մութ և աներևոյթ աշխարհին մէջ . մեք այնպէս գիտեմք որ լոյս, դատարարակութիւն և գիտութիւն մըս քո յատաճլինիաց կարապետն են . դու առանց քո կարապետին եկար մտաք մեր աշխարհ : Չգիտեմք, լոյս հետ քեզ պիտի բերես թէ առանց լուսոյ խարխափելով պիտ չըջիս, և չկարենաս տեսնել այն մեծամեծ վճեր որ կը բացուին քո առաջ . զգո՛ւ՛, զգո՛ւ՛, յուշիկ յուշիկ անցիր . մի՛ դպչիր այն դժներու՛ն որ քո դէմ փակուած են, որպէս զի քո խիտ և խոժոռ երեսդ չտեսնան :

Անպատրաստ ժողովրդոց ընդարձակ հրապարակին մէջ համարձակ քալէ . բնաւ մի կասկածիր որ անուսումն ժողովուրդն ստամբակի, դրօշակ բանայ և մաքառի քո դէմ . զի դու նորանշան, անձանօթ երեւոյթ մի ես նորա աչքին . նա իրաւունք ունի զքեզ չճանաչելու երբ դու նորա հարազատածին զաւակ չես . օտար ես և օտար աշխարհէն կու գաս . քո միտքն ի՞նչ է . մեր հին աշխարհ վերանորոգել, մեր նախապաշարմունք բառնալ և մեր հայրենիք ժառանգել կուզես . Արեւմուտքը դրաւեցիր, արդ ելար որ Արեւելքն ե՛ւս գրաւես :

Գրաւէ՛, գրաւէ՛ . ժողովուրդ կամովին քեզ անձնատուր կը լինի, զի քո ձեռն ազատարար է . դու մի՛ վնասիր թէ անպէտ ժողովուրդին հետը ի՞նչպէս պիտի վարուիս . հին երկաթէ ձեռք բարուք դատարարակեր է մեր աշխարհի ժողովուրդ : Հարստահարութիւն, աղքատութիւն և ծանրատար տառապանքներ առհասարակ կորացուցեր են ժողովուրդին լծալարժ պարանոց, որ անդիմադարձ պատրաստ է յօժարափոյթ կրել քո դիւրատար լուծ :

Դու գիտե՛ս ու կը ճանաչե՛ս մեր Արեւելեան ժողովուրդը, որ առանց գիտութեան բնապէս ճարպիկ է, և այնչափ դուր հիկ չէ որ չգիտնայ իւր ազատութեան և յատաճղիմութեան պայմաններն : Այո՛, կան կարծիք և մարդիկ, որք տիրապետական ոգին փայփայելով և մըշտ փառքուս լինելով կը խօսին և կը համոզեն այսպէս թէ դեռ մանուկ է մեր աշխարհ . դեռ չգիտէ կորդալ և գրել, դեռ ընտրութիւն չունի, ո՞րպէս կարէ որչիկ իւր հայրենեաց շահն, բարին ու չար, անպէտն ու պիտանին, ոսկին ու պղինձ, արծաթն ու կապար :

Այսպէս երբ զքեզ իրրե անուս և անընտրող մանուկ կը դատեն, ժողովուրդ, ո՛վ է մեղաւոր, դո՛ւ թէ քո անուցիչ դպեալներ . որք իրրե օտարամայր՝ կաթ և ուրիշ դօրացուցիչ կերակուր խնայեցին քեզ . ցամաք հացով և կորեակով ապրեցար . սրտիդ և լեզուդ արիւն ցածրելով՝ ողջ կեանքդ ծխրեցաւ . քո մահն և վախճան մօտ էր . անազան ուրեմն զգացին խորհրդական բժիշկներդ . աճապարեցին դեզ և դարման տանիլ քեզ համար, որպէս զի հնացեալ ծերութիւնդ երխտաւոր անայ և դու նոր կեանքով վերածնիր :

Քո դեղն և դարման ի՛նչ է, գիտե՞ս, ո՛վ ստրկացած մահամերձ ժողովուրդ, ազատութիւն և քաղաքակրթութիւնն է. և այն է միակ որ պիտի բառնայ գլխէդ կոփանարիչ հարուածներ, որ քո ազատ ուղեղը ճնշելով ճնշելով ցնդեց. ո՛հ, չթողուց երբէք որ դու ազատ խորհիս, ազատ խօսիս, ազատաբար ճանչնաս քո պարտքն և քո իրաւունքը, զոր կը սահմանադրէ անբռնադատ Օրէնք:

Մն ուրեմն, միացեալ ժողովուրդ թուրքատանի, սիրէ՛ այսուհետեւ քո սահմանադրի Օրէնք, պարտիքներդ վճարէ, իրաւունքներդ պահանջէ. մինչև ցարդ անգէտ էիր. այսուհետեւ գիտցիր պարտուց և իրաւանց հաւասարակշռութիւն պահել. մինչև ցարդ ամեն զրկանօք վարուեցան քեզ հետ, ծանր ծանր պարտիքներ պահանջեցին քեզմէ և իրաւունքներդ զլացան. միշտ զրկուեցար ու բողոքեցիր, բայց քեզ ոչ ոք լսեց. այսուհետեւ սովորեցար անմոռնչ մնալ միշտ կտրիճներուդ առաջ:

Ի՛հ, տակաւին պահանջողներդ այնպէս կը կարծեն որ դու իբրեւ ալիւրի պարկ մի ես և դեռ անապառ փոշիներ կան քո մէջ. ուստի զարնելով զարնելով դատարկ պարկիդ փոշիներ հանին. այնպէս որ տաշտիդ մէջ հաց չմնաց և զրպանիդ մէջ մի լուծաց. իսկ հարուածեալ պարկդ փարատ փարատ եղաւ: Այդ շատ բնական է. երբ հացդ բարձուի, այնուհետեւ հնա՛ր է որ դու մնաս:

Տեսնալով որ պատառ պատառ եղար այժմ, քո նորոգիչներ զքեզ կարկատել կ'ուզեն. չգիտեմ այլևս կարկատ կը բռնե՞ս, թէ հնացեալ ձորձիդ վերայ անթափ կապերտ ձգելով աւելի ևս պիտի բացուին հնութեանդ պատառուածներ. կամ իբրեւ նոր գինի հին տիկերու մէջ լեցուելով, նոր գինւոյն և ուսցող զօրութենէն տիկեր պատռին և գինին կորնչի: Այս օրինակը շատ ձիշդ է թուրքատանի ժողովուրդին համար, զոր ցոյց կու տայ մեզ Աւետարանի ճշմարտութիւն:

Կը վնասոյն արդեօք, ժողովուրդ, երբ անդարման վիճակիդ նկարագիր կը հանեմ մի՛ խոսիլիր, մի՛ տաղնապիր. մահկանացուաց խորհուրդ և դատաստանք թիւր է. մարդիկ կար-

ճամբոտ են. ինչ որ մեր առաջ անհնարին կը թուին, երկնից նախախնամութեան առաջ միշտ հնարաւոր են:

Ի՞նչ կը հաւատար եթէ մի քանի դար յառաջ պատմէին մեզ, որ օր մի Արեւմտեան աշխարհի վայրենացած ժողովուրդ զգոնանայ, գիտութեամբ բարձրանայ, քաղաքակրթութեամբ բարգաւաճի և այսօր համայն աշխարհի օրէնք տայ և նախանձելի օրինակ լինի:

Այսպէս նաև, ո՛վ ապերժանիկ Արեւելք, ո՛վ կը հաւատայ, եթէ մարդարէնամո՛ք քեզ համար որ դու ևս օր մի երջանիկ եւրոպիոց փառաց ու բաղդին պիտի տիրանաս. և այն փառաւոր սպառազայի ներկայն այժմէն սկսար. երանի՛ թէ դայն աւարտ հանես և յաղթանակես հնութեան և նախապաշարման վերայ:

Թերեւս կը հոգաս և կը տատամսիս յոյժ, թէ քաղաքակրթութեան աշխարհաշինութիւն ի՛նչպէս պէտք է հիմնարկել և հաստատել անկայուն և երերուն երկրի մը վերայ՝ ուր շատ հազուադէպ են իմաստուն ճարտարապետներ և շինութեան յարմարադոյն քարեր. զի մեր աշխարհի քարեր համակ անտաշ են, ոչ նախաձեռն դաստիարակութիւն տալեր, յղկեր է և ոչ քաղաքակրթութիւն չափակցութեամբ պատրաստեր է. հապա զիս՞րդ հնար է քար քարի վերայ դնել որ զիրեար չեն բռներ, և աւարտել այն մեծագործ շէնքը՝ որ մեր անպատասխար աշխարհին հզօր պարիսպն է. զի այսուհետեւ Չինական քարէ պարիսպներ անպէտ են. միայն քաղաքակրթութիւն կը պահէ աշխարհ:

Այո՛, ե՛ս էլ կը վկայեմ քեզ հետ որ աշխարհաշինութեան քարերդ գիտութեան արուեստով տաշուած և քառակուսի չափուած չեն, բայց գիտե՞ս թէ քանի՞ ազնիւ և բնական յատկութեամբ գեղեցիկ են մեր աշխարհի քարեր. շատ մարմարիտնի հանքեր ունիմք որ ամեն շինող ճարտարապետներ իմաստուն և յառաջատես լինին:

Ափսո՛ս, հաղա՛ր ափսոս, որ մեր աշխարհի մէջ դեռ ամեն բան երերուն և անհաստատ է. շատ անգամ շինող ճար-

տարապետներ և պատուական անկիւնաքարեր ի միասին կ'ա-
նարգուին : Եթէ ազատամիտ հերոսներ ջանան մէկ ձեռքով
շինել, խտրութիւն, հնութիւն և նախապաշարմունք միւս
ձեռքով կը քանդեն :

Թող քանդեն որչափ ոյժ ունին . քանդողներ միշտ աւե-
րակաց տակ կը մնան, գերեզման կը ծածկէ զիրենք և նոր նոր
շինողներ կը ծնին : Այսպէս է այս աշխարհի գործն բուն աշ-
խարհի սկիզբէն . մարդիկ միշտ շինելով և քանդելով յառաջ
կ'երթան . բայց ի վերջոյ քանդողներու ձեռք կը լքանի,
նկուն կը դառնայ և շինողներ կը յաղթանակեն . զի միոյն
գործիքներ ազատութիւն և հնութիւն են, իսկ միւսոյն՝ գի-
տութիւն, քաղաքակրթութիւն, և սահման՝ արդարութիւնն
է : Միոյն առաջնորդ խաւար, իսկ միւսին՝ լոյս և գիտու-
թիւն . միոյն իշխանութիւն սուր, իսկ միւսին՝ ազատ Օրէնք :

Բո՛ւռն հար, բռնէ այդ ազատ Օրէնք, ո՛վ Թուրքիոյ
ալեկոծ ժողովուրդ . քանի՞ ժամանակ է, ո՛հ, որ կը ծփաս ու
կը տարուբերիս մը լատտափայտի վերայ, որոյ համար կ'առնեն
անյոյժներ թէ կապերը քայքայուած են և դու սակաւիկ մի
ևս անդեկավար, անապաւէն մնալով՝ պիտի խորատուղիս սեաւ
և ձերմակ ծովերու ընդդիմահար ալիքներու մէջ . եղո՛ւկ քեզ,
քո գերեզման ծովերու անդունդներ պիտի լինին . կէտ ձուկ
իւր բերան բացած պիտի կլանէ զքեզ և դու ևս Յովնանու
պէս ձկնափոր կենդանի գերեզմանին մէջ փակուելով խորան-
դունդ դժոխքէն ձայն բառնաս և աղաղակես առ Տէր Աստ-
ուած քո :

Օրէ՛նք սիրէ, ժո՛ղովուրդ, օրէնք սիրէ . Սահմանադրու-
թեան երեսէն մի՛ փախչիր որ քեզ համար նոր ամրակապ
լատտափայտ մի է, որ ժամանակ հրաշիւք բերաւ քեզ Ուկրա-
նու ափունքէն . ապաւինիր այդ օրինադիր լատին, զոր բա-
զում դարեր հաղիւ կերտեր են զայն և դու պատրաստակազմ
գտար :

Այլ թէ տակաւին դանդաղիս, տակաւին մեղկանաս ու
մերժես քո վերջին ապաւէն լատտափայտն, տակաւին պաշտես
քո հին կարծիքն և ստես որ «Մեր աշխարհ նոր օրէնք չի սի-

րեր, մեք հնութեան մէջ ծնանք, պէտք է հնութեան մէջ
մեռնինք . զի հնութիւն՝ մեր խանձարուքն է, պէտք է նաև
մեր պատանք լինի :

«Ո՛հ, ո՛հ, չկամիմք փոխել մեր աշխարհի մութ գոյն և
մեր մորթ՝ զոր բնութիւն մութ ներկեր է . չկամիմք ճանհնալ
մարդկանց հաւասար իրաւունք զոր պետական Աստուած մեծ
և փոքր ստեղծեր է . միթէ փոքրիկ ձկներ մեծերուն կերա-
կուր չե՞ն, ինչպէս որ ճնճղուկներ որսական բազէին . ո՛չ ա-
պաքէն բնութեան կարգ և օրէնք այս է բովանդակ աշխար-
հին վերայ, որ միշտ զօրաւորներ տկարներուն տիրեն :»

Մի՛ հաւատար, ժողովուրդ . այդ վարդապետութիւնը
սիրապետաց ողին ստեղծեր է, մարդասէր և արդար Աստու-
ծոյն չէ . զի ընդհանուր մարդկութեան կոչումն և կեանք՝
ազատութիւն, արդարութիւն և հաւասարութիւն է երկնից
առաջ և աշխարհիս քաղաքակրթութեան օրինաց առաջ :

Հանէ՛ք այդ հնոտի հանդերձներ, հանէ՛ք ո՛վ Թուրքաս-
տանի հասաէր ժողովուրդ, հանէք ձեր անձէն ու փոխեցէք,
ինչպէս կը փոխէ օձն իւր շապիկ . այսուհետեւ դուք այդ պա-
տաւատուն զգեստով կարող չէք աշխարհի առաջ չըջիլ և
քաղաքակրթութեան հրապարակի վերայ հրել, և կամ թէ
երթալ եւրոպիոյ աշխարհաժողով արուստահանդէսին մէջ
մտնել, ցոյց տալով թէ դուք ևս քաղաքակրթութեան բա-
ժանակից ազգ էք և արեւելեան ճարտարութեան օրինակ : Ե՛հ,
կը յիշե՞ս արդեօք քո անցեալ ազնուականութեան չուքն ու
պերճութիւն, որ քան զամեն աշխարհ վեհ ու փառապարդ
էիր :

Այլ յայտնէ՛ մեզ, մի՛ ծածկեր, ով անյայտ ժամանակ .
դու որ զմարդկային ազգ բիւր ձեւերով և գաղափարով ձու-
լեցիր մինչև ցարդ և տակաւին նորանոր քաղաքակրթութեամբ
կը ձուլես, ասա՛ մեզ, Արեւելք՝ որ իւր հին ազգերով մինչ ի
գերեզման խոնարհեր է, այլ ևս պիտի բարձրանայ արդեօք,
ապագայ դարերում ի՞նչ կը պատրաստես դու Արեւելից անկ-
եալ ազգերուն համար . ես գիտեմ . չըջող անխնեւութեւ վերայ
առնելով աշխարհիս ազգերը՝ կը դարձնես, կը դարձնես, զո-

մանս ի վեր կը հանես և զոմանս ի վայր կը տանես, և մերթ ևս անխնայութեամբ տակն առնելով կը ջախջախես և միայն մնացորդ նշխարներ կը թողուս աշխարհիս վերայ:

Ժողովրդոց մնացորդ նշխարներ դարձեալ յուսակց աչքով քեզ կ'սպասեն, ո՛վ Ժամանակ. արդեօք այդ փոշիացած և միանգամայն ողջ մնացած նշխարներն՝ որք աշխարհիս՝ հզօր ու տիրող առիւծներու ժանիքներուն մէջ ծախուելով ծախուելով տակաւ տակաւ կ'սպասին. պիտի բերե՞ս այն աղաւտութեան օրը, զի այդ փոշիացած նշխարներ մեռելութեան մոխրոց մէջէն յառնեն ինչպէս փունիկ, կրկին վերակենդանութիւն ստանան և Աստուծոյ ազատատեղծ մարդիկ՝ մարդոց բռնացող ժանիքներէն ազատին:

Ո՛վ Ժամանակ, ժողովրդոց յոյս միշտ կենդանի է և չեն թերահաւատիր, այլ կը հաւատան միշտ թէ՛ դու պիտի բերես այն գուշակեալ ոսկեղար, յորում գոռող առիւծն՝ աշխատաւոր եղին հետ բնակի, ինչն՝ ուլին հետ մակաղի, բարձր գահեր՝ հին հպարտութենէն խոնարհին և ժողովուրդ ազատութիւն համբուրէ:

Բարէ՛, կը կասկածիմ ես թէ՛ մարդոց այս մեծ հաւատ՝ երազայոյս է, զի հպարտութիւն և փառասիրութիւն, քանի որ աշխարհ կայ, մարդոց հետ պիտի ապրի և աճի. վասն զի այդ կրից արմատ մարդոց սրտին մէջ ընդաբոյս ու բնական է. պանծացող գիտութիւն կարող չէ զայն մեռուցանել առանց Աւետարանի գերազանձ սիրոյն: Այո՛, միայն Աւետարանի անբիծ կրօն՝ որ անձնանուիրութիւն և զոհողութիւն կ'ուսուցանէ. այո՛, այդ միայն կ'սպաննէ մարդկային անձնատէր հպարտութիւն և նորա կամակոր կրից կատաղութիւն:

Ոսկին, հարստութիւն, գահն և թնդանօթ միշտ դաշնադիր կը մնան աշխարհիս վերայ, ժողովրդոց ընկերաշատ կան միութիւն այս հզօր դաշնակցաց զէմ պիտի մրցի մինչև ի կատարած աշխարհի թէ իմաստուն ես՝ գուշակէ՛ս այժմէն թէ ո՛վ պիտի յաղթահարէ:

Տէ՛ր ամենիշխան որ կ'իշխես Ժամանակին վերայ, զի Ժամանակն և զայն չափող արեւ և լուսին քո կամակատար

արբանեակներն են. և կը հաւատամ՝ քեզ, ո՛վ Տէր, որ դու միայն Ժամանակին սանձ ձեռքդ առնելով տիեզերք կը կառավարես, ամէն բան քո յաւիտենական օրինաց համեմատ կը վարես և մարդոց բժժոտած աչքերէն բոլորովին կը ծածկես Ժամանակին խորհուրդը: Անցեալը՝ մեր մոռացկոտ մտքէն կը հանես. ներկայն աղօտ նշմարանքով փոքր ի չատէ ցոյց կուտաս և ապագայն՝ քո անհաս խորհրդեան մէջ միշտ թաղուն կը պահես:

Ուրեմն ասա՛ մեզ, ո՛վ Տէր, որ չարն ու բարին աշխարհիս վերայ ելեւէջ կ'առնեն, մերթ մին և մերթ միւսն կը տիրէ, և մարդիկ սովորած են ասել՝ Ժամանակ չար է կամ բարի. արդեօք չար օր և չար Ժամանակն դո՞ւ կը կոչես և կը բերես զայն ազգաց ու ժողովրդոց վերայ. ինչպէս կը վկայէ մարգարէն թէ առանց քո ձեռնի՝ Ժամանակն ինքնիշխանաբար կը գործէ այս աշխարհիս մէջ, մերթ բարին բերելով և մերթ չարն:

Եթէ այսպէս, ապա ուրեմն չարն ու բարին Ժամանակի արգասիքն են, և մարդիկ նախասահմանաբար ստրկացած են Ժամանակի բուռն և անխուսափելի իշխանութեան տակ. ուղորմելի մարդիկ հարկիւ կը վարին ու կը մղին իբրեւ խուլ փոթորկին առաջ. հարկիւ ազգեր կը զօրանան ու կ'ընկճին. հարկիւ գահեր կը կործանին և կը կանգնին. հարկիւ այս աշխարհ և մարդկային ազգ Ժամանակի պատահարաց ենթակայ է:

Ո՛չ, ո՛վ Տէր, ո՛չ. մարդիկ կը թիւրեն դատաստանը եթէ այսպէս դատեն. մարդիկ անգիտաբար կը զրպարտեն զԺամանակն, որ քո բարեբար ձեռքին պարգեւած կեանքն և լոյսն է:

Եւ ինչո՞ւ համար այսպէս դատել կ'ուզեն մարդիկ, այդ քեզ յայտնի է, Տէ՛ր սրտագէտ. որպէս զի մարդիկ քո դատաստանէն փախչելով անմեղադիր մնան և քեզ պատասխան տալու ժպրին, պատճառելով զպատճառս մեղաց թէ՛ մեզ ինչ մեղ կայ, չարիքներ Ժամանակ բերաւ և մեք առ ի հարկէ հակամիտեցանք չարին:

Խոնարհելով երկնից առաջ կը խոստովանիմք, Տէր, և

մեր խղճի գիտակցութեամբ կը վկայեմք թէ՛ չարիքները չարաբանստ մարդկանց գիտն է և մարդն է հեղինակ չարեաց ու բարեաց . զի նորա սրտին մէջ կայ ու կը դարանի չարութեան և բարութեան գանձ . և երբ ուզէ զայն ազատարար ի դուրս կը բղխէ, որպէս ասաց Քրիստոս :

Սանձակոծէ՛, ո՛վ Տէր, սանձակոծէ և փակէ չարագիւտ մարդկանց բերան, որ միշտ չարիքներ բղխելով հեղեղի նման չխեղդեն բարիքները . զի անտնք քո հաւատացեալ զաւակներն են, իսկ չարիքներն՝ աշխարհին . բայց դու քո անունն անկշիռ մարդասիրութեամբ երկուքին վերայ ևս հաւասար կ'ածես արեւդ և անձրեւդ, որպէս զի քո անխտիր բարեբարութեամբդ ապաշխոր՝ մարդկանց խտաւարութիւնն ամոքես, որ ճանչնան քո անսրբատու բարիքն ու երախտիք, դառնան չարութենէն ու պաշտեն զքեզ :

Բայց քո երկխաղած ծառաներ գիտեն ու կը հաւատան և չեն երկբայիր, ո՛վ Տէր, որ դու այս աշխարհը բարձրագոյն խորհուրդովդ կը կառավարես . չարն ու բարին ի մի կառք զուգակցելով յառաջ կը վարեն, ինչպէս անմիաբան հակառակ տարերք . չարերն աշխարհէս չեն հաներ, այլ կը թողուս որ բարիներուն հետ միշտ մըցին, չարութիւնն պարտի և առաքինութիւնն յաղթանակէ . ո՛վ, սրչափ զարմանալի է քո խորհուրդ, ո՛վ Տէր, որ առաքինեաց պսակ չարերուն ձեռքով կը հիւսնու . և չարն՝ որ չարագիւտ մարդկանց հնարքն է, դու զայն ի բարին կը չըջես :

Մարդիկ կան որ անգիտարար գանգատ կը բառնան Նախախնամութեանդ զէմ և կ'ասեն թէ՛ ինչո՞ւ կը թողուս որ չարերն առաւել աճին ու յաջողին աշխարհիս վերայ . ինչո՞ւ համար գայթակղութեան քարերը մարդկային ընկերութեան մէջէն չեն բառնար որ միշտ տկարներու վերայ իյնալով կը ջախջախեն . ինչո՞ւ համար փուշերը տնկեր ևս ծաղկաբուրստ տանին մօտ, որ քո հոտանոց ծաղիկներդ խալթոցա՜ր լինին : Միով բանիւ, կ'ասեն, թող չարերը բոլորովին սրբէ աշխարհէս, որ բարիներ ազատ մնան և առաւել պտղաբեր լինին :

Սակայն միթէ դու մարդոյն անգէտ խորհրդով կամ դա-

տաստանով կը կառավարես աշխարհ, յորում դու միայն բարի սերմն սերմանցիր, իսկ չար որոմն թշնամի մարդ ցանեց . հրեշտակ ծառաներ տեսան ու զարմացան և զեկուցին քեզ որպէս թէ դու զայն չգիտես . հրաման խնդրեցին որ զորոմն ցորենի արտէն ի բաց խլելով որոշեն, որպէս զի բարի ցորեաններդ անխառն մնալով բարգաւաճին :

Կարճա՛մտ մշակներ խորհուրդ տուին քեզ, ո՛վ խորհրդոց Տէր, այլ դու երբէք չը կամեցար անսալ . թողէք, ասացիր, որ երկու բոյսերն ևս ի միասին աճին մինչև հնձոց ժամանակ : Ուրեմն քո պետական կամքն այն է որ թէ՛ ցորեան և թէ՛ որոմն, թէ՛ բարին և թէ՛ չարն խառն ու հաւասար աճին ու ապրին աշխարհիս ազարակին մէջ . որով ցոյց կու տաս թէ դու բարիները չարերով կ'որոշես, և չարերը՝ բարիներով . ի վերջոյ բարեբոյս ցորենահատներդ արքայութեանդ չտեմարանը կը ժողովես, իսկ չար որոմն և անպէտ յարդը անչէջ կրակին կու տաս, որ ճարճատելով աչրին ու տոչորին : Այս է քո արդար հատուցումն նոցա համար, որ քո ծառաներ աշխարհիս վերայ զրկելով ու հարստահարելով չարաչար տանջեցին :

Ո՛վ երկնային Սէր, որ մարդոյն սիրով այս աշխարհ եկիր, որպէս զի անձամբ տեսնաս ու կրես մարդոյն քաջած վիշտն ու տառապանք . երիքովի ճամբուն վերայ չօչափեցիր չարչարուած մարդկութեան բոլոր վէրքեր, կը թողո՞ւս այլ ևս որ աշխարհիս բունն փորձութիւն իւր ծանր գաւազանով տակաւին տիրէ ու ճնշէ ստրկացած մարդոյն վերայ, որ մինչև ի գետին կորաքամակ եղեր է :

Կը թողո՞ւս այլ ևս, Տէր, որ չարերերը չարութեամբ զօրանան և չարաչար բռնադատեն քեզ հա՛ւատացող ծառաները . դու ուսուցիր մեզ ազօթել միշտ երկնից Հօր, որ իւր որդիքը չարերուն ձեռքէն փրկէ, և չտայ փորձող ժամանակին ձեռք, որ անխնայ հոլովելով հոլովելով իւր անխնեւներուն տակ կտրատէ մեր կեանք ու բառնայ մեր հոգին : Մեք ևս յայնժամ Բաբելոնի գերեվարեալ ազգին պէս անյուսարար կոչեմք, «Տէր, հատաւ յոյս մեր և մեռաք» :

Այլ ևս կ'աւարտեմ փանաքի խորհրդածութեանս բան,

խոստովանելով որ մեր մանկամիտ մտածութիւնն և խորհուրդն անգիտութիւնն է քո առաջ . ժամանակին տէր դո՛ւ ես , և դու միայն գիտես նորա անյայտ խորհուրդը : Մոխիր է մարդոյն սիրտ որ չհաւատայ թէ դու ինչ որ կը կամիս և կը վճռես Նրկիկց պետական ակումէդ , այն կը լինի աշխարհիս վերայ : Անշուշտ դու ևս քո երկնամայրաքաղաքին մէջ ատենան և դատաստան ունիս . աշխարհի ոստիկան հրեշտակներդ ամեն օր բիւրաւոր բողոքներ կը հանեն քո ատենան , և դու մարդոց սիրտն ու գործքերը քննելով՝ ըստ այնմ կը դատես : Երբ աշխարհիս վերայ մեղադարտ մարդ զմարդ կը դատի իւր օրէնքով , դու որ մարդոյն Աստուածն ես և գերագոյն դատաւոր , մըթէ՛ քո արդարութիւնն՝ իրաւունք չունի՞ աշխարհիս ապիւրաններու դատաստանը տեսնալ :

Դա՛տ արա , Տէր , դա՛տ արա , զի քո օրէնքն ու դատաստան միայն ճշմարիտ է . համառօտէ՛ միանգամայն քո երկայնամիտ դատն ու վճիռ չարերուն վերայ . ինչպէս կը պաղատէր քո ծառայն Դաւիթ , նովին ձայնիւ կը պաղատիմք քեզ :

Դա՛տ արա , Տէր , դա՛տ արա , զի մեր աշխարհ լցաւ անիրաւութեամբ : Եւ դու գիտես , Տէ՛ր արդար և ազատարար , զի մեր փրկութիւնն ի քէն է ի ժամանակի նեղութեան :

ՎԵՐՁ

ԱԶԱՏ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

Զարգարեան Գրատունը այս շարքով պիտի հրատարակէ ինն աւարտած տեսակ աղգային աւ հայրենասիրական գործեր : Արդէն հրատարակուած են .

1. Սեւ Հողեր կամ Յետին Գիշեր Արարտեան, Թատերիչ .
Պետրոս Դուրեանի 2
2. Աւերակ (Բանիսի լիւսասկներ), Վահան Թովմալեանի 1
3. Ընդարձակ Հայկական Երգարան, Ա. Հատոր 3.50
4. Վանգոյժ Խրիմեան Հայրիկի 1.50
5. Երգեր եւ Տաղեր . Պ. Դուրեան (պատկերով) 1
6. Հայգոյժ Խրիմեան Հայրիկի 2
7. Ընդարձակ Հայկական Երգարան, Բ. հատոր 3.50
8. Աւերումն Անի Մայրապալատին, Թարգմ. Պ. Դուրեանի 2
9. Յալին Տունը, (Բանտի յիշատակներ), Լ. Շաթիրեան 4
10. Եղիա Տեմիրճիպաւեան . Լ. Իսկանդարեան (պատկերով) 1.50
11. Երեսասարդը, Տ. Լուի Պէնքո թրգմ. Ռօզմէրի 1.50
12. Ժամանակ եւ Խորհուրդ իւր, Խրիմեան Հայրիկ,
հատիկը ի նպաստ Վանայ Վարդապետ Վանքին 1.50

ՄԱՄԱՆԻԻ ՏԱՆԻ

12. Չայնագրուած Հայկական Երգարան .— Խրատուած ձեռք երգարանի գտած ջերմ լնդունելութեան՝ բացած ենք բաժանորդագրութիւն Չայնագրուած Հայկական Երգարանի որ իր մէջ պիտի պարունակէ 250 հատի չափ ինն աւ երգեր, տեղադրուած ալ եւրոպական նախնական եղանակաւ սրտած, նաեւ լուսանկարներ աւ կենսագրութիւններ : Ամբողջ հատորը պիտի բաղկանայ 20 տեսարաններէ աջինքն 320 էջերէ, եւ խառնարանի տեսար պիտի ծախուի 40 փարայի, բաժանորդագրութիւն ամբողջ գործին 20 գրուշ, տարագրութիւնը աւարտելէ յետոյ պիտի վաճառուի 30 գրուշի :

Դիմել Չարգարեան Գրատուն, Կ. Պոլիս,

Չափմաճըրար, թիւ 24-26

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0150195

